

УДК 1.16.167/168:001.8

КЛАСИЧНА І НЕКЛАСИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ В РЕАЛІЯХ СУЧАСНОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

В. М. Зуєв

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
zuev@inet.ua*

Сучасна методологія переживає своєрідну кризу. Чітко вималювалися крайнощі детермінізму та індетермінізму. А методологічний анархізм загалом спричинив похід «проти методу». Тому актуальним виявився діалог прихильників наукового пізнання із захисниками позанаукового осягнення світу. Він дозволяє подолати упереджене ставлення багатьох дослідників до неklasичної методології і сприйняти її як особливий аспект сучасної методології. Водночас спроби необмеженого поширення неklasичної методології у діяльності суспільства і заперечення постмодернізмом будь-якої методології загалом призвели до необхідності її критичного переосмислення. Допомогти подолати наявні методологічні труднощі може перехід до «ідеалу науковості» як системи пізнавальних цінностей і норм. Але поборники «третього шляху» розвитку сучасної методології намагаються знайти такий універсальний метод пізнання, за допомогою якого об'єкт можна було б осягнути одночасно в цілісній формі та неповторності його ознак і властивостей. А послідовники плюралізму відстоюють ні що інше, як методологічний еkleктизм. Як наслідок, сучасній методології бракує неупередженого, об'єктивного ставлення до неї філософів і науковців. Отже, найближчим часом від них не варто очікувати радикальних змін у царині методології.

Ключові слова: методологія, класична методологія, неklasична методологія.

CLASSIC AND NONCLASSICAL METHODOLOGY IN THE REALITIES OF MODERN PHILOSOPHICAL DISCOURSE

V. Zuev

*PhD in Philosophy, Assistant professor, Department of Philosophy
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
zuev@inet.ua*

Modern methodology experiences some crisis. The extremes of determinism and indeterminism appeared clearly. However, the methodological anarchism on the whole caused a hike „against a method”. Therefore, the dialog of supporters of scientific cognition with the defenders of the nonscientific understanding of the world is relevant. It allows overcoming the preconceived attitude of many researchers toward nonclassic methodology and perceiving it as the special aspect of modern methodology. At the same time attempts of unlimited distribution of nonclassic methodology in activity of society and a denial of any methodology with postmodernism on the whole caused to the necessity of its critical comprehending. Passing to the „ideal of scientific character” as system of cognitive values and norms can help to overcome present methodological difficulties. But the defenders of the „third way” of development of modern methodology are trying to find such universal method of cognition, by means of which an object could be grasped simultaneously in the integral form and uniqueness of its signs and properties. And the followers of pluralism defend not that other as the methodological eclecticism. As a result modern methodology needs impartial, objective attitude of philosophers toward it and researchers. Thus, in the near time radical changes from them in area of methodology can hardly be expected.

Keywords: methodology, classic methodology, nonclassical methodology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідженню сучасної методології присвячені різнопланові розвідки філософів і науковців. Зокрема, обґрунтовується необхідність виокремлення поряд із теоретичним метатеоретичного рівня методології [11; 12; 18; 26], продовжуються дискусії щодо методології ірраціонального пізнання [3; 4; 6; 10; 24], вивчаються можливості методологічного потенціалу синергетики [2; 15; 19; 28; 29], розглядаються перспективи використання різних методів позанаукового осягнення світу [5; 21; 27] тощо. Проте в цих дослідженнях часто не враховується те, що в методології кінця ХХ – початку ХХІ століття відбувся своєрідний «зсув», зумовлений розпочатим П. Фейєрабендом походом «проти методу» [27, 125–467]. Методологічний анархізм ученого підтримала низка науковців і філософів, намагаючись час від часу хоча би вилучити поняття методу з наукового вжитку. Однак таке упереджене ставлення до методології як до «кайданів» науки виявилось одночасно й поштовхом до розкріпачення наукового розуму. А запропонований П. Фейєрабендом анархізм у теорії пізнання – «вельми важливим як деміфологізація закритого і замкнутого в собі методу. Але хоч і правда, що всякий методологічний нашійник завдає шкоди, проте дорогу, строго спрямовану до знань, дорогу, чітко обставлену правилами руху, не можна вважати міфом» [22, 303].

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Критичне ставлення П. Фейєрабенда і його послідовників до методу висвітлило в новітньому філософському дискурсі притаманну наявній методологічній парадигмі кризу. Насамперед з'ясувалося, що просте безпосередньо і прямолінійно не походить із складного. До того ж «складність виражає тільки нашу неспроможність осягнути реальність як сукупність об'єктів та явищ, що дозволили б визначити та виміряти себе з бажаною (або, принаймні, мислимою) точністю. Таким чином, дослідження через спрощення – це дорога, яка веде в нікуди» [22, 304]. Бо «складність, – як зазначає А. Атлан, – це впорядкованість, до якої ми не маємо ключа» [1, 311]. Чітко вималювалися також і крайнощі детермінізму та індетермінізму, з огляду на що по-новому постало питання свободи, яке в умовах тотальної технологічної зумовленості викристалізувалося в проблему цілеспрямованої дії.

Водночас, намагаючись умотивувати хибність засад детермінізму та істинну природу індетермінізму, К. Попер обґрунтував ідею існування людини у відкритому, емерджентному всесвіті. «Адже набагато раціональніше відкинути всяку ідею про закритий всесвіт – як про всесвіт, закритий каузально, так і про всесвіт, закритий у ймовірнісному розумінні, – тобто ми не уявляємо собі ані такого закритого всесвіту, яким уявляв його Лаплас, ані такого, яким змальовує нам його квантова механіка. Наш всесвіт почасти каузальний, почасти ймовірнісний і почасти відкритий: він – емерджентний» [17, 325].

Так само відкидаючи детермінізм, І. Пригожин акцентував увагу на ролі випадковості в розвитку світу, який, на думку вченого, є всесвітом «розсіяних структур» із притаманною для них упорядкованістю, котра створена невпорядкованістю в системах, далеких від рівноваги. З його погляду, «передбачити рух системи загалом неможливо – це суміш стабільності та нестабільності. І, що особливо дивно, оточуюче нас довкілля, клімат, екологія і, між іншим, наша нервова система можуть бути зрозумілими тільки у світлі... уявлень, які враховують не тільки стабільність, але й нестабільність... Зазначені об'єкти детерміновані дивними аттракторами і, отже, своєрідною сумішшю стабільності й нестабільності, що вкрай утруднює передбачення їх майбутньої поведінки» [20, 52]. Під цим оглядом соціальний процес, наприклад, розглядається як багатофакторний потік, який періодично переривається біфуркаційними моментами. Відтак еволюція суспільства постає як рух від перехрестя до перехрестя, на кожному з яких суб'єктам історичного розвитку доводиться робити черговий вибір подальшого шляху руху. У точці біфуркації траєкторія суспільного розвитку може змінюватися під впливом навіть незначних дій. У цей час різко зростає роль випадку. Отож, І. Пригожин та І. Стенгерс так описують зміну системи внаслідок проходження через точку біфуркації: «Коли система, еволюціонуючи, досягає точки біфуркації, детерміністичний опис стає непридатним. Флуктуація примушує систему вибрати ту гілку, якою відбуватиметься подальша еволюція системи. Перехід через біфуркацію – точно такий самий випадковий процес, як кидання монети. Наявність нестійкості можна розглядати як наслідок флуктуації, яка спочатку була локалізована в малому фрагменті системи, а потім поширилася і призвела до нового макроскопічного стану» [20, 46].

В такому нестабільному світі, робить висновок М. Сер, усе визначається флуктуаціями і невпорядкованістю, а «впорядковані системи – це лише рідкісні острівці посеред неозорого розбуханого океану, від найменшого світу до найбільшого» [23, 322]. З його погляду, «філософія спо-

глядала небо, затемнення та орбіти і ніколи не говорила про те, що хмари часто заважали спостерігати їх. Або навпаки, вона трудилася над тим, щоб змінити впорядкованість на землі, й підозрювала всіх тих, хто, як їй здавалося, мислить у хмарах... І ось несподівано маємо новий початок, світобачення, як то кажуть, перекинулося з ніг на голову. Ось вона – грандіозна, розкішна неупорядкованість... поза межами того, що ми називаємо світосистемою. Це – всесвіт, ось вона – в самому осерді земних речей, в лоні матерії, життя, послань» [23, 322]. Тому синергетика намагається не тільки критично переосмислити лінійну модель соціального розвитку, але й пропонує власний методологічний потенціал з огляду на наявні в класичній методології методи соціального пізнання. Відтак погляди її представників спрямовані, по-перше, не на наявні процеси, а на ті, що лише виникають. Саме це має величезне значення для сучасного українського суспільства, стан якого багатьма вченими та практиками оцінюється як хаотичний, безплідний динамізм.

По-друге, синергетика дозволяє побачити світ у незвичайному ракурсі, оскільки за основу беруться такі категорії, як відкритість, нестабільність, нелінійність. Виявляється, що складноорганізованим системам не можна нав'язувати шляхи розвитку. Необхідно зрозуміти, як сприяти їх власній еволюції. Практика доводить, що великі зусилля можуть виявитися марними, або навіть шкідливими, якщо вони суперечать тенденціям саморозвитку складної системи» [16, 73–74].

Під цим оглядом з кінця ХХ століття наукова методологія почала розвиватися на засадах протилежності впорядкованості й неупорядкованості, детермінізму й індетермінізму, стабільності й нестабільності. Опертя на невизначеність, випадковість, індетермінізм, складність призвело до перегляду класичних засад методології. Принагідно захоплення постмодернізмом спричинило теоретичну примарність та концептуальну невиразність і, як наслідок – невимушеність форми та розмитість методологічних домінант у пізнанні світу. Проте безмежний плюралізм дослідницьких настанов та інтенцій засвідчив не стільки звільнення від консервативних вериг марксистської методології і прорив на новий дослідницький рівень, скільки «зниження ґрунтовності досліджень, посилення випадкового характеру джерельної бази, підвищення питомої ваги суб'єктивного чинника, чого завжди намагалася позбутися наука» [8, 13].

Як не є, але сьогодні подібного до ньютонівського – у світогляді або кантівського – у філософії перевороту в методології не відбулося. Водночас істотні зміни світоглядних та пізнавальних орієнтирів, бурхливе прискорення розвитку науки, виникнення нових галузей дослідження, широке застосування міждисциплінарного підходу тощо свідчать про необхідність нового погляду на методологію. В зв'язку з цим у філософії та методології науки актуальним є питання діалогу наукового пізнання з іншими – часто-густо альтернативними – формами пізнавального осягнення світу, які до цього часу існували на периферії методологічних досліджень. Варто також зауважити, що потреба в такому діалозі не в останню чергу викликана й відмовою постмодерністської філософії від концепції «єдиної» істини.

Отже, вивчення різних форм наукового і позанаукового знання має важливе значення для сучасної методології, яка намагається провести між ними певні паралелі та знайти точки дотику. Цьому сприяє і розвиток новітньої постнекласичної науки. Наприклад, якщо за класичною наукою пізнання інтенціюється на осягнення стабільного, детермінованого, лінійного світу на кшталт чуттєво репрезентованого, окресленого просторово-часовими параметрами, то постнекласична наука принципово нелінійна, у ній відсутня однозначна детермінація, часово-просторові атестації і показники містять віртуальну реальність, а не лише предметне чуттєве віддзеркалення (тобто, це швидше світ образів, символів тощо). І якщо порівняти зазначені риси новітнього наукового знання з властивостями позанаукового знання, то виявиться, що у них є багато спільного: ті й ті – нелінійні, їм обом притаманна «можливість чого завгодно», їх об'єкти мають усі прикмети віртуальності, символічності. Крім того, репрезентоване різними формами суспільної свідомості знання має подвійну природу: з одного боку, йому притаманні суб'єктивний і ціннісний аспекти відтворення світу, а з другого – воно вибудовується за параметрами науки з типовим для неї об'єктивним, системним, теоретичним відтворенням дійсності. Сутність різниці між позанауковим і науковим знанням полягає в тому, що останнє вироблене й організоване в науці як спеціально витвореній для пізнавального відношення людини до світу формі знання, в той час як інші форми духовності не є власне пізнавальними. Приміром, мистецтво, релігія, мораль тощо мають справу з ціннісними символічними об'єктами, які існують віртуально, а тому їх неможливо відтворити крізь призму просторово-часового континууму, хоча в їх змісті все є вірогідним, правдоподібним. І якщо послідовну зміну станів або явищ формування знання інтерпретувати не як схематично-абстрактний процес «перенесення» об'єктивних атестацій предметів реального світу в зміст свідомості, а як складний синтез об'єктивного й суб'єктивного, змістовних характеристик світу і ментального макрокосмосу свідомості в контексті практичного та практично-

духовного відношення людини до дійсності, то «цілком очевидно, що виникнення і генеза науки невіддільна від внутрішньої стихії людського існування – фантазій, омани, переконань, емоцій, моральних переживань, буденних уявлень тощо» [14, 9].

Усе це зумовлює не стільки необхідність подолання упередженого ставлення багатьох дослідників до неklasичної методології та буквального повернення до методології класичної, скільки потребу критичного перегляду засад останньої. Зокрема, щодо класичних уявлень про методи пізнання суспільного розвитку постала необхідність насамперед позбутися обмеженості класичних наукових уявлень XIX століття, успадкованих методологією наступної доби. Стосовно ж неklasичної методології пропонується розширити межі застосування розроблених у її надрах методів. Тому що, як зазначає В. Кизима, «немає сумніву, що новітні методології мають зростати з попереднього досвіду, враховувати особливості і недоліки попередніх, причому найзагальніших, методологічних орієнтацій, оскільки йдеться про корінні питання» [8, 13]. А вже у XX столітті була з'ясована обмеженість не тільки класичного, але й неklasичного поглядів і на методологію загалом, і на соціальну методологію зокрема. З одного боку, виразно постала локальна природа класичної методології не лише у суспільствознавстві, але й у природничих науках. А з другого – катастрофічні наслідки беззастережної суб'єктивної активності в намаганні підкорити природу або перебудувати життя людей засвідчили згубність необмеженої екстраполяції неklasичної методології у діяльності суспільства. «Отже, виникла критична ситуація невпевненості у доцільності використання традиційних методологічних засобів узагалі. Як наслідок – недовіра, в кращому випадку – іронічне ставлення до старих прийомів і методів. Так з'явився постмодернізм з його всезагальною критикою попередніх практик, загальних тверджень, способів життя і цінностей. Постмодерністський шок поставив на межу краху людську культуру як ціле. Він істотно зумовлює специфіку спроб дати методологічну раду проблемам подальшого розвитку людської цивілізації і культури на межі XX-XXI ст.» [8, 13].

З огляду на це В. Кизима наголошує, що наявна у вітчизняних гуманітарних дослідженнях методологічна розгубленість є наслідком не лише відмови від монополії марксизму, але й абсолютизації плюралізму і суб'єктивізму, котрі дотепер стимулюються постмодерністським нігілізмом. «Адже криза граничних сенсів буття спостерігається не лише в Україні, а й в усьому світі («проблема екзистенційного вакууму», як її визначив відомий сучасний теоретик психології особистості В. Франкл)» [8, 13]. Як наслідок, жодна соціальна методологія протягом останніх десятиліть не змогла посісти в Україні місце історичного матеріалізму. Причина цього, з погляду В. Кизими, криється не тільки в недостатньому розвитку вітчизняної методологічної думки, але й у тому, що в ній відсутній загальноусталений світоглядний фундамент життєдіяльності світової спільноти [8, 14]. Отже, сучасні методологічні труднощі мають комплексну природу, коріння якої слід шукати в консервативності класичної методології та в упередженому ставленні до неklasичних методів пізнання.

У подоланні наявних методологічних труднощів важливу роль може відіграти вироблення й перехід до типового для наукового світу «ідеалу науковості», під яким, як правило, мається на увазі система пізнавальних цінностей і норм, інтерпретація яких залежить від широкого соціокультурного контексту. Це норми пояснення й опису знання, його обґрунтованості й довідності, структури й організації, котрі мають чітко визначену соціокультурну навантаженість. Незважаючи на розмаїття форм прояву, класичному ідеалу науковості притаманне «стале осердя», яке складається з низки перманентно відтворюваних і стабільно діючих доміант. Останні тісно вплетені в інтелектуальну традицію й тривалий час розглядаються як безсумнівні та безальтернативні твердження. Але «розважливе критичне обговорення основоположень класичного ідеалу науковості починає посідати центральне місце лише в сучасності, коли після тривалого розвитку настає його фундаментальна криза і виразно окреслюється перехід до істотно інших уявлень. Проте фактично всі основоположення класичного ідеалу науковості знаходять своїх активних захисників аж до сьогодні. З приводу деяких основоположень провадяться гострі дискусії, результат яких ще далеко не очевидний. Деякі основоположення... дійсно мають нескороминущу цінність і в уточненій, модифікованій формі ввійдуть до структури нового ідеалу науковості» [7, 76].

Як вважає А. Кезін, основоположеннями класичного ідеалу є виразна істина, фундаменталізм, теоретико-науковий редукціонізм та інтерналізм. А вже істинність в науці – це не лише нормативна цінність, але й необхідна дескриптивна атестація будь-яких пізнавальних результатів, які претендують на науковий статус. Фундаменталізм передбачає, що наука повинна продукувати абсолютно надійне знання за допомогою остаточної обґрунтованості. Теоретико-науковий редукціонізм узасадничує уявлення про можливість вироблення універсального стандарту науковості, який багато учених і філософів ще й досі вбачають у природознавстві. Зрештою, інтерналізм визначає необхідність соціокультурної автономії науки і стандарту науковості. «Конкретні філософські концепції, в яких отримав власне вираження класичний ідеал наукового знання,

дуже ясногранні. Проте його найважливіші форми корелюють з деякими реальними зразками наукового знання. Цими найбільш важливими формами є: а) математичний ідеал науковості, б) фізикалістський ідеал, в) гуманітарно-науковий ідеал» [7, 77]. Однак новий ідеал, на думку А. Кезіна, ще перебуває в процесі формування, яке розгортається в двох головних напрямках – через критику класичного ідеалу та через пошук нових зразків, еталонів науковості. Про завершення етапу формування можна буде говорити лише тоді, коли для нових філософських, науково-теоретичних ідей і уявлень буде знайдений реальний зразок наукового знання [7, 84].

Водночас з огляду на те, що боротьба західної філософії і науки за утвердження раціоналістичного світогляду була довгою та стражденною, марно очікувати завершення формування «ідеалу науковості» найближчим часом. До того ж слід мати на увазі, що «дотепер філософія рухалася головним чином шляхом «знехтуваних засад». Вона відкривала нові механізми пізнання, але абсолютизувала їх і, тим самим, дискредитувала. Крайній раціоналізм завів філософію в нетрі схоластики. Безапеляційний емпіризм вироджувався в сенсуалізм та з неминучістю призводив до крайнього скептицизму щодо пізнання об'єктивної реальності. Активна співпраця емпіризму з раціоналізмом, яка розпочалася ще в епоху Просвітництва, безумовно, зіграла позитивну роль у вдосконаленні пізнавальних механізмів, але й цього виявилось замало» [9, 129].

Тому деякі філософи розпочали напружено шукати «третій шлях», який дозволив би заповнити бракуючу ланку в раціонально побудованій системі пізнання таким універсальним методом, за допомогою якого об'єкт можна було б досягнути одночасно в цілісній формі, в його неповторній індивідуальності й усеосяжності та розмаїтості ознак і властивостей. Таким шляхом намагалися йти не лише представники раціоналізму й логоцентризму, але й ірраціоналізму, методологічні настанови якого в різних філософських системах виявилися досить суперечливими і поставали в розбіжних ракурсах. Саме ірраціоналістами як універсальні методи пізнання пропонувалися різні алогічні, нераціональні прийоми вироблення і обробки інформації – воля і «жадання влади», інтуїція і саморефлексія, богоодкровення і містика та багато інших. Проте всі ці вчення, попри їхню оригінальність та неповторність, мали одну спільну межу: вони санкціонували можливість ірраціонального пізнання світу в обхід раціональних, логічних структур свідомості. Тим часом, у будь-якому акті досягнення світу ірраціональне і раціональне зумовлені одне одним. Питання постає лише щодо співзалежності та взаємної детерміації цих витворів людського духу.

Через це оцінка ролі ірраціональних методів освоєння світу стосовно досконалого знання передбачає декілька загальних теоретичних умотивувань. По-перше, можна визнати пріоритет узаasadниченого на мінімальній пізнавальній функції розсудкового способу досягнення дійсності перед ірраціональним. Відтак наука виявиться головним і чи не єдиним джерелом продукування істинного знання, тоді як функціонування інших форм духовності забезпечуватиме лише суб'єктивно-індивідуальне переживання світу. По-друге, можна обрати й більш компромісну позицію та розцінювати обидва зазначені вище способи освоєння світу пізнавально та аксіологічно рівнозначними. Під цим оглядом раціональне й ірраціональне мають розцінюватися як такі площини досягнення дійсності, які взаємно зумовлюють одна одну і є взаємно необхідними в їх спрямуванні на кореляційні аспекти буття. «І, нарешті, можливий третій підхід, який визнає винятковість ірраціональних елементів людського духу. Розсудкове мислення набуває з цього погляду статусу необхідного фундаменту, але тільки як першооснови для подальшого, більш глибокого, точного і сутнісного підходу до досягнення явищ буття. В зв'язку з цим, не такими вже й абсурдними здаються вирази на кшталт «ірраціональна гносеологія», «ірраціональне мислення», «ірраціональна логіка». Звичайно, це лише один з можливих підходів до оцінки співвідношення двох способів освоєння світу, але, цілком може бути, що ірраціональні методи тільки тому й вважаються антинауковими, що ніхто ще не створив переконливої теоретичної системи» [9, 11–12].

Отже, порівняно з класичним – насамперед раціо- і логоцентричним – спрямуванням методології її некласичний напрям, центрований на ірраціональні засади досягнення світу, ще більше звужує методологічні параметри пізнання. Застосування некласичної методології усуває об'єктивність, на зміну якій приходять суб'єктивне усвідомлення реальності. Водночас, незважаючи на те, що класична «матриця» європейської культури спиралася на такі принципи, як гуманізм, раціоналізм, історизм і об'єктивність пізнання, вона не витримала випробування часом. Але й некласичний, насамперед модерністський, проект, який ґрунтувався не на гуманізмі, а, швидше, на особистій відповідальності й трудовій етиці, «вже не апелював до раціоналізму, а надав йому більш плоску форму позитивістської віри в науку і в досяжність цілей (ціле-раціональність) замість колишньої універсальної віри в розум. Історизм, який утверджував спадкоємність і раціональність історії, змінився вірою в матеріальний прогрес» [25, 14]. Принагідно релятивізувалося й учення про істину як результат виконання певних наукових процедур і правил.

З огляду на це постмодерністський підхід спричинив неабияку недовіру не тільки до класичної, але й до некласичної методології. Відобразивши розчарування в некласичному баченні сві-

ту, постмодерністські спроби сплюндрувати методологію лише загострили кризу віри в розум. «На зміну всім колишнім символам європейської віри прийшла віра в свободу, в розмаїття, в єдину реальність мови. Ідея об'єктивності, яка слабо пробивається крізь товщу некласики, тут була повністю замінена ідеєю рефлексії мовних засобів. Тут вже не стало об'єкта і суб'єкта, вже не було й мови про об'єктивність» [25, 15].

Здавалося б, наявні в класичних, модерністських і постмодерністських уявленнях розбіжності й суперечності щодо методології можна усунути завдяки плюралізму поглядів на методологічні засади пізнання. Але плюралізм виявився ненадійним помічником для вирішення такого завдання, оскільки перегляд старих принципів відбувався, як правило, шляхом простої заміни методологічних підходів на протилежні, як у модернізмі. А постмодернізм, і поготів, намагався усунути будь-яку методологію загалом. Відтак лише відтворювалися «старі схеми пізнання і мислення із зворотним знаком. Нестримно почала зникати віра в єдиність істини, змінювана ідеєю плюралізму і навіть твердженнями, що немає відмінності між істиною та неістиною, хорошим і поганим, добром і злом» [25, 15]. Водночас плюралізм не зводиться до того, щоб визнати істинними протилежні висновки. Як застерігає В. Леонт'єв, «плюралістична природа якого-небудь підходу полягає не в одночасному застосуванні істотно різних типів аналізу, а в готовності переходити від одного типу інтерпретації до іншого. Пояснення такого методологічного еkleктизму (і це принциповий момент) – в обмеженості будь-якого типу пояснень або причиново-наслідкових зв'язків...» [13, 14].

На жаль, подібний перехід від одного до другого типу інтерпретації часто виявляється неможливим через протиборство у методології сучасного пізнання двох протилежних позицій: монізму як догматизму, з одного боку, і плюралізму як релятивізму – з другого. «Постать гнучкого методолога, який поєднує регулятивне значення класики, котра орієнтує на об'єктивне пізнання, з некласичним і постнекласичним розумінням розмаїття підходів, поза сумнівом, існує в практиці наукових досліджень, але слабо репрезентована в рефлексії з приводу методологічних проблем науки» [25, 17].

Не спонукає до утвердження плюралістичних поглядів щодо методологічних засад пізнання і парадигмальність соціального знання загалом та його методологічних підстав зокрема. Не слід забувати, що перехід від однієї структури методологічних принципів і переконань до другої передбачає перегляд методологічної парадигми як домінуючої епістемологічної моделі, що склалася й має усталену природу. Адже, як зазначав Т. Кун, «учені, наукова діяльність яких будується на підставі однакових парадигм, спираються на одні й ті самі стандарти наукової практики. Ця спільність установок і видима узгодженість, яку вони забезпечують, становлять передумови для нормальної науки, тобто для генезису та спадкоємності традицій того або того напрямку досліджень» [11, 29]. Тому будь-який перегляд домінуючої епістемологічної моделі завжди відбувається революційним шляхом, і яка завгодно парадигма рано чи пізно витісняється з ужитку новою парадигмою.

ВИСНОВКИ

Отже, найближчим часом не варто очікувати радикальних змін у царині методології. Усі спроби побудувати універсальну концепцію методології пізнання загалом і соціального пізнання зокрема здебільшого мають суто теоретичний інтерес, оскільки ні наука, ні філософія ніколи не існували й нині не розвиваються на засадах якоїсь однієї, нехай і найкращої методологічної доктрини. А якщо деяка методологічна концепція, як наприклад, марксистська, часом і видавалася мало не за ідеальну методологічну парадигму, рано чи пізно з'ясовувалися не тільки її обмеженість, але й амбітність тих, хто її відстоював. Водночас, філософам та науковцям бракує неупередженого, а іноді й насправді об'єктивного ставлення до методологічних ідей, які ґрунтуються на антитетичних щодо їхніх власних ідеалів і норм пізнання. Зокрема й тих, котрі санкціонують обґрунтування допустимості й навіть необхідності включення аксіологічних, культурологічних та інших чинників під час пояснення і опису низки складних системних об'єктів, наприклад таких, як глобалізація, інформаційна революція, трансформація суспільства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлан А. Між кристалом і димом / А. Атлан // Рюс Ж. Поступ сучасних ідей : Панорама новітньої науки – К. : Основи, 1998. – 669 с.
2. Баблюяц А. Молекулы, динамика и жизнь. Введение в самоорганизацию материи / А. Баблюяц. – М. : Мир, 1990. – 373 с.
3. Власов М. В. Стратегия производства новых знаний / М. В. Власов // Общественные науки и современность. – 2007. – № 3. – С.19–22.

4. Делез Ж. Логика смысла. – Фуко М. *Theatrum philosophicum* / Ж. Делез, М. Фуко. – М. : Раритет; Екатеринбург : Деловая книга, 1998. – 480 с.
5. Заблуждающийся разум? Многообразие вненаучного знания / Отв. ред. и сост. И. Т. Касавин. – М. : Изд-во полит. литературы, 1990. – 464 с.
6. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе / В. В. Ільїн. – К. : Вид-во Європ. ун-ту. – 2005. – 232 с.
7. Кезин А. В. Идеалы научности и паранауки / А. В. Кезин // *Наука в культуре*. – М. : Наука, 1998. – С.74–83.
8. Кизима В. Культурологія і сучасна методологія гуманітарного пізнання / В. Кизима // *Вісник НАНУ*. – 2001. – № 5. – С.13–25.
9. Кортунів В. В. За межами раціонального / В. В. Кортунів. – М. : Изд. центр науч. и учеб. прогр., 1998. – 319 с.
10. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – С. 134–147.
11. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
12. Лакатос И. Методология научных исследовательских программ / И. Лакатос // *Вопросы философии*. – 1995. – № 4. – С.135–154.
13. Леонтьев В. Экономические эссе // В. Леонтьев. – М. : Прогресс, 1991. – 412 с.
14. Мельник В. П. Людина в світі науково-технічної раціональності // *Духовність. Культура. Людина* : Тези Міжнародної наукової конференції, 15-16 квітня 2010 р., Львів / В. П. Мельник. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2010. – С. 8–9.
15. Николис Г. Познание сложного. Введение / Г. Николис, И. Пригожин. – М. : Мир, 1990. – 342 с.
16. Новакова О. Методологічні аспекти дослідження сучасного суспільно-політичного розвитку / О. Новакова // *Людина і політика*. – 2003. – № 2 (26). – С. 78–88.
17. Попер К. Незбагнений всесвіт / К. Попер // *Рюс Ж. Поступ сучасних ідей* : Панорама новітньої науки – К. : Основи, 1998. – С. 324–326.
18. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття / М. В. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 290 с.
19. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
20. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // *Вопросы философии*. – М. : Логос, 1991. – № 6. – С. 46–57.
21. Разум и экзистенция : Анализ научных и вненаучных форм мышления / Под ред. И. Т. Касавина и В. Н. Поруса. – СПб. : РХГИ, 1999. – 402 с.
22. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей : Панорама новітньої науки / Ж. Рюс. – К. : Основи, 1998. – 669 с.
23. Сер М. Гермес IV – Дистрибуція / М. Сер // *Рюс Ж. Поступ сучасних ідей* : Панорама новітньої науки – К. : Основи, 1998. – С. 321–322.
24. Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті / В. Скотний. – Київ–Дрогобич : Коло, 2003. – 283 с.
25. Социальные знания и социальные изменения / Отв. ред. В. Г. Федотова. – М. : Институт философии РАН, 2001. – 216 с.
26. Степин В. С. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / В. С. Степин, Л. Ф. Кузнецова. – М. : ИФРАН, 1994. – 274 с.
27. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд. – М. : Прогресс, 1986. – 542 с.
28. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М. : Мир, 1980. – 404 с.
29. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.

REFERENCES

1. Atlan, A. (1998) *Mizh krystalom i dymom*. Rjus, Zh. Postup suchasnyh idej : Panorama novitn'oi nauky. Kyi'v : Osnovy.
2. Babloians, A. (1990) *Molekuly, dinamika i zhizn'*. Vvedenie v samoorganizatsiiu materii. Moskva : Mir.
3. Vlasov, M. V. (2007) *Strategiia proizvodstva novykh znanii*. Obshchestvennye nauki i sovremenost'. Moskva, 3, 19–22.
4. Delez, Zh. (1998) *Logika smysla*. Fuko M. Delez, Zh. *Theatrum philosophicum*. Moskva : Raritet; Ekaterinburg : Delovaia kniga.

5. Zabluzhdaiushchiisia razum? Mnogoobrazie vnenauchnogo znaniia. (1990) Otvetstvennyi redaktor i sostavitel' I.T. Kasavin. Moskva : Izdatel'stvo polit. literatury.
6. Il'in, V. V. (2005) Apologija irracional'nogo. Filosofija dlja tebe. Kyi'v : Vydavnyctvo Jevropejs'kogo universytetu.
7. Kezin, A. V. (1998) Idealy nauchnosti i paranauki. Nauka v kul'ture. Moskva,74–83.
8. Kyzyma, V. (2001) Kul'turologija i suchasna metodologija gumanitarnogo piznannja. Visnyk NANU, 5,13–25.
9. Kortunov, V. V. (1998) Za predelami ratsional'nogo. Moskva : Izdat. Tsentra nauch. i uceb. programm.
10. Kryms'kyj, S. B. (2003) Zapyty filosofsk'ych smysliv. Kyi'v : PARAPAN, 134–147.
11. Kun, T. (1977) Struktura nauchnykh revoliutsii. Moskva : Progress.
12. Lakatos, I. (1995) Metodologija nauchnykh issledovatel'skikh programm. Voprosy filosofii. Moskva, 4,135–154
13. Leont'ev, V. (1991) Ekonomicheskie esse. Moskva : Progress.
14. Mel'nyk, V. P. (2010) Ljudyna v sviti naukovo-tehnichnoi' racional'nosti. Tezy Mizhnarodnoi' naukovoi' konferencii' «Duhovnist'. Kul'tura. Ljudyna». L'viv, 15-16 kvitnja, 2010 r. L'viv : L'vivs'kyj nacional'nyj. universytet imeni I. Franka, 8–9.
15. Nikolis, G., Prigozhin, I. (1990) Poznanie slozhnogo. Vvedenie. Moskva : Mir.
16. Novakova, O. (2003) Metodologichni aspekty doslidzhennja suchasnogo suspil'no-politychnogo rozvytku. Ljudyna i polityka, 2(26),78–88.
17. Poper, K. (1998) Nezbagennij vsesvit. Rjus Zh. Postup suchasnyh idej : Panorama novitn'oi' nauky. Kyi'v : Osnovy, 324–326.
18. Popovych, M.V. (1997) Racional'nist' i vymiry ljuds'kogo buttja. Kyi'v : Sfera.
19. Prigozhin, I., Stengers, I. (1986) Porjadok iz haosa. Novyj dialog cheloveka s prirodoj. Moskva : Progress.
20. Prigozhin, I. (1991) Filosofija nestabil'nosti. Voprosy filosofii. Moskva: Logos, 6, 46–57.
21. Razum i jekzistencija : Analiz nauchnyh i vnenauchnyh form myshlenija. (1999) Pod redakciej I. T. Kasavina i V. N. Porusa. Sankt-Peterburg : RHGI.
22. Rjus, Zh. (1998) Postup suchasnyh idej: Panorama novitn'oi' nauky. Kyi'v : Osnovy.
23. Ser, M. (1998) Germes IV – Dystrybucija. Postup suchasnyh idej : Panorama novitn'oi' nauky. Kyi'v : Osnovy, 321–322.
24. Skotnyj, V. (2003) Racional'ne ta irracional'ne v nauci j osviti. Kyi'v-Drogobych : Kolo.
25. Sotsial'nye znaniia i sotsial'nye izmeneniia. Otvetstvennyi redaktor V. G. Fedotova. (2001). Moskva : Institut filosofii RAN.
25. Stepin, B. C., Kuznetsova, L. F. (1994) Nauchnaia kartina mira v kul'ture tekhnogennoi tsivilizatsii. Moskva : IFRAN.
26. Feierabend, P. (1986) Izbrannye trudy po metodologii nauki. Moskva : Progress.
27. Khaken, G. (1980) Sinergetika. Moskva : Mir.
28. Khaken, G. (1991) Informatsiia i samoorganizatsiia. Makroskopicheskii podkhod k slozhnym sistemam. Moskva : Mir.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013 р.